

РАЗДЕЛ 4. ЭТИКА ЖУРНАЛИСТА И ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ СМИ

УДК [070.13+343.346.8] (477)

Медіабезпе́ка в світлі ст. 171 Кримінального кодексу України: дискусійні аспекти

Василик Л. Є.

У статті аналізується дієвість вказаної статті в українському інформаційному просторі, узагальнюються випадки її правозастосування, робляться висновки щодо рівня медіабезпе́ки, висловлюються пропозиції стосовно вирішення проблеми.

Ключові слова: *медіа-право, медіабезпе́ка, кримінальна/адміністративна відповідальність, правочинство.*

Однією з важливіших умов для підготовки майбутніх журналістів та роботи практиків ЗМІ є добре знання медіа-законодавства, адже це забезпечує належне виконання ними професійних обов'язків та є гарантією медіабезпе́ки. Серед законодавчих норм на особливу актуальність заслуговує ст. 171 Кримінального кодексу України, яка регулює проблему перешкоджання професійній діяльності журналіста. На жаль, на практиці вона застосовується нечасто, через що в середовищі ЗМІ її називають «мертвою». Дмитро Чоповський, адвокат Інституту масової інформації, підкреслює: «Широкої практики застосування цієї статті в Україні практично немає. Кримінальні справи за цією статтею порушуються рідко, а якщо й порушуються, то переважно винні особи не несуть реального покарання. Набагато частіше за перешкоджання журналістській діяльності осіб притягують до адміністративної відповідальності, або кваліфікують дії винних осіб за абсолютно іншими статтями Кримінального кодексу. Як показує юридична практика, така ситуація більшою мірою пов'язана не з бажанням правоохоронних органів створити якісь перешкоди в діяльності журналістів, а зі звичайною необізнаністю слідчих зі специфікою правового регулювання журналістської діяльності» [3]. Є й інша думка, яку озвучують медіа-дослідники: владі не вигідно показувати реальну статистику перешкоджань законній професійній діяльності ЗМІ з огляду на її репутацію у міжнародних колах, тож ця проблема замовчується і офіційно майже не коментується, а самий правозахист журналістів згідно ст. 171 КК України практично не ведеться. «Залишається проблемою застосування на практиці 171 статті Кримінального кодексу України щодо перешкоджання журналістській діяльності. ТСК розглянула кілька фактів, коли журналісти постраждали при виконанні своїх професійних обов'язків, але 171 стаття Кримінального кодексу не була застосована до нападників», – наголошують фахівці [1].

Актуальність. Тож окреслена нами медіа-проблема заслуговує на ширшу артикуляцію, тим більше в світлі останньої статистики, адже за даними ІМІ цьо-

го року у травні зафіксовано значне зростання кількості випадків порушення прав журналістів: втричі збільшилася кількість перешкоджань журналістам виконувати свої професійні обов'язки в порівнянні з минулим місяцем і склала 15 випадків, що більше за всі попередні місяці 2012 р. разом узяті.

Останні дослідження із вказаної проблематики проводяться в основному в аспекті правових питань ЗМІ, а це праці Т. Приступенко, О. Кузнецової, В. Іванова, значну практичну цінність становлять видання журналістських організацій, матеріали тренінгів та семінарів для ЗМІ. У них аналізуються правові аспекти свободи слова в Україні, однак згадана стаття з погляду проблемних моментів щодо її правозастосування об'єктом спеціального аналізу не ставала. Тож мета нашого дослідження – проаналізувати спірні моменти у її трактуванні та вказати на її недоліки й потребу доопрацювання, особливо в світлі новітніх мас-медійних тенденцій. Завдання роботи – виділити спірні моменти у трактуванні ст. 171 КК України, проаналізувати типові випадки її правозастосування, виокремити правові аспекти, вирішення яких могло б покращити ситуацію з медіабезпекою саме згідно цієї статті.

По-перше, наголосимо, що ст. 171 КК України є досить загальною. У ній відсутня юридична кваліфікація таких понять, як «журналіст», «законна професійна діяльність журналістів», «перешкоджання професійній діяльності журналістів». Тож у випадку конкретного правочинства за цією статтею розгляд справи вимагатиме ґрунтовного аналізу медійного законодавства, зокрема законів «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу)», «Про інформаційні агентства», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та ін. Переважно, щоб не заглиблюватися у всі ці правові тонкощі, працівники правоохоронних структур нерідко обирають простіший шлях. Так, в Україні щодо розслідувань випадків перешкоджань роботі ЗМІ переважно порушувалися справи за ст. 296 КК України (хуліганство), за ст. 125 КК України (тілесні ушкодження), за ст. 173 Кодексу про адміністративні правопорушення (дрібне хуліганство). Висловлювалися запевнення, що справи можуть перекваліфікувати, але цього не відбувалося. Загалом процесуальні строки дуже стислі, слідчі перевантажені справами, багато з них не розуміють в усіх нюансах специфіки журналістської діяльності та не знають особливостей медіа-законодавства, тож все це в комплексі формує значні перешкоди у правозастосуванні ст. 171 КК України. На жаль, журналісту в Україні доводиться буквально боротися за порушення справи саме по вказаній статті.

Не випадково медіа-дослідник Оксана Романюк пропонує виписати критерії, якими керуються правоохоронці при порушенні справи за 171 ст.: «Напевно, це треба зробити разом з Інститутом масової інформації, щоб юристи, медіа-юристи (...) виписали ці критерії, щоб це стало своєрідної інструкцією, наприклад, для прокуратур, коли вони думають, чи порушувати їм статтю за цією справою чи ні (...) я хочу зрозуміти, чому в одних випадках Генпрокуратура або прокуратура порушує по 171-й, а в інших, де я чітко бачу перешкоджання, і не лише я, а й медіа-юристи, не порушується» [7]. Зокрема, той факт, що за минулий рік було порушено лише 3 справи за 171 ст., вона вважає свідченням безкарності.

По-друге, наголосимо й на такому аспекті: норми статті стосуються безпосередньо журналістів, діяльність яких на підставі трудових чи інших договірних відносин оформлена з редакцією певного ЗМІ і які збирають та готують інформацію для цього видання. Тож якщо автор нештатник, якщо він лише стажується і офіційно не оформив свої трудові стосунки з виданням, то у нього практично не буде шансу отримати

захист на випадок порушення його прав. Правозахист за цією статтею ускладнює й те, що професійний статус журналіста до цих пір точно не визначений законами України. З огляду на поширення в сьогоденні інформаційному середовищі практики фрілансу це спонукає поставити питання: чи зможе захистити ця стаття право на інформацію вільних журналістів відповідно й чи мають шанс на захист своїх прав блогери, громадянські журналісти?

З іншого боку, журналіст може виявитися працівником електронного Інтернет-ресурсу, статус якого поки що законодавчо не врегульований, тож захист його прав знову ж таки може постати перед загрозою. На жаль, в українському правочинстві є такі приклади. Так, 4 травня при виконанні редакційного завдання був побитий фотограф порталу Tochka.net Віталій Лазебник, але правоохоронці не визнали його журналістом, оскільки він працює на сайті, і справу за ст. 171 КК України порушувати відмовилися.

Також трапляються випадки, коли інциденти з журналістами відбуваються в момент, коли вони не перебувають на службі, проте стаючи випадковими свідками важливих подій, безумовно, намагаються їх висвітлити. У випадку протидії цим спробам виникають порушення, які потім вкрай не бажають розглядати у площині ст. 171 КК України. Так, у березні цього року в позаробочий час було побито співзасновника всеукраїнської правової газети «Дорожній контроль» Ростислава Шапошнікова – кримінальну справу порушено не за ст. 171, а за ч. 2 ст. 186 КК України (пограбування).

По-третє, як ми уже наголошували, ст. 171 не дає чіткого трактування, що таке «законна професійна діяльність журналіста», навіть не подається зразка переліку таких видів діяльності. Це знову ж таки створює значні труднощі у її правозастосуванні.

По-четверте, кримінальна справа може бути порушена не проти всіх керівників, а лиш проти тих, хто підпадає під визначення «службова особа» (це визначення наводиться у ст. 364 КК України: особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно або тимчасово на підприємствах, в установах або організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядливих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки по спеціальних повноваженнях).

По-п'яте, дуже важко зібрати докази і довести таку кваліфікуючу ознаку, як «передня змова групи осіб»: встановити, як саме вона проходила, у чому виражалася. Тому практично не відомо судових випадків, де б п. 2 ст. 171 КК України був застосований.

Крім того, додамо, що прийняття закону, який прирівняв злочини, скоєні проти журналіста, до злочинів, скоєних щодо працівника правоохоронних органів, є позитивним моментом у медіабезпеці. Згідно ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», відповідальність за скоєння злочину проти журналіста при виконанні ним посадових обов'язків або перешкоджання його професійній діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівників правоохоронних органів. Це зазначено у ст. 345 КК України «Погроза або насильство проти працівника правоохоронного органу». Проте буває, що на практиці законодавство не діє. Наприклад, журналісти нерідко стають об'єктами нападу під час масових заходів, коли питання їх ідентифікації з боку правоохоронців відбувається не одразу (за поясненням керівника прес-служби УМВС Володимира Поліщука, міліція не встигає вчасно ідентифікувати журналіста). Як наслідок потім українські суди відмовляють у розгляді справи за

фактом перешкоджання журналістській діяльності через не продемонстроване під час побиття посвідчення журналіста (працівникам ЗМІ іноді навіть не дають це зробити, є й випадки, коли того, що перед ними журналіст, демонстративно «не бачать»). Так відкрито чиняться перешкоди законній професійній діяльності працівників мас-медіа. В той час коли працівник правоохоронних органів, що постраждав під час масових акцій, навіть якщо він був не у формі, захищений судом і законом за відповідною статтею, то журналісту цього захисту добитися складно. Аналітики відзначають: «Юристи, які опікуються захистом медіа в судових справах, констатують, що у випадку з журналістами всі рішення в кримінальному процесі виносяться на користь підсудного, який стверджує, що не знав, що перед ним журналіст, тому 171 стаття Кримінального кодексу України не застосовується» [7].

Тож врешті маємо наступні показники: так, на 2010 р. Генпрокуратура підтвердила вирок лише в одній справі, коли суд присудив 850 грн. штрафу на підставі ст. 171 КК України, всі інші були або закриті, або скасовані, або перекваліфіковані на іншу статтю, або знаходяться на розгляді, або порушники амністовані. І лише три злочини протягом 2011 р. розслідувано та направлено до суду за ст. 171 КК України за умисне перешкоджання професійній діяльності журналіста [7]. Це при тому, що українська ситуація щодо медіабезпеки, на жаль, залишається проблемною. Так, наприкінці 2011 р. Незалежна медіа-профспілка України повідомила, що випадки перешкоджання професійній діяльності ЗМІ стали традиційними – їх зафіксовано 250, особливо після останніх президентських виборів почастишали інциденти, пов'язані із застосуванням фізичної сили проти представників ЗМІ, зокрема з боку правоохоронців. Більшість з них залишаються безкарними. Три порушені кримінальні справи за ст. 171 – це, за нашими підрахунками, лише 1,2 % від усіх зафіксованих ІМІ випадків. І уже від початку року зафіксовано 38 випадків застосування сили проти журналістів та ще десятки випадків тиску, залякування, цензури й інших способів перешкоджання виконанню їхніх професійних обов'язків, – заявила юрист Незалежної медіа-профспілки Юка Гаврилова [8].

По-шосте, нерідко правозахист за ст. 171 КК України ускладнює й те, що значну частину правопорушень проти ЗМІ скоюють ті, хто мав би захищати закон – працівники міліції. Їх використовують для того, щоб порушувати права ЗМІ на доступ до публічної інформації. Практично, при розгляді таких правопорушень довелося б порушувати кримінальні справи в середовищі самих правоохоронців, що руйнує репутацію МВС. Тому, мабуть, на сьогодні немає жодного резонансного випадку, коли б міліціонер був покараний, хоча б дисциплінарно, не кажучи вже про ст. 171. Речник УМВС Володимир Поліщук визнає, що з 2000 р. проти представників ЗМІ було скоєно близько 1200 злочинів, з яких лише 2 % пов'язані саме з журналістською діяльністю [8]. Керівник проєктів МФЖ Олівер Маш-Керль вважає, що лише цих цифр достатньо для того, щоб МВС провело масштабні перевірки і показово покарало винних. Він коментує: «Я гадаю, якщо журналісти були атаковані й побиті міліцією, це, однозначно, має потягти за собою покарання. Важливо, що суспільство може поважати міліцію лише тоді, коли міліція сама поважає закон і показує, що вона не є над законом, а відповідно, є сама караною за порушення закону» [8].

По-сьоме, трапляється, що навіть притягнених до кримінальної відповідальності за ст. 171 КК України амністують. Так, наприклад, 8 серпня 2006 р. Калінінський районний суд Донецька визнав винним охоронця однієї з приватних фірм у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК, а саме у безпідставній та протизаконній

забороні кореспонденту «П'ятого каналу» проводити відеозйомку. Та, враховуючи ряд обставин, виніс постанову про застосування до підсудного Закону про амністію. Аналогічно завершився процес у справі экс-віце-мера Одеси Вахтанга Убірїї, якого звинувачували за вказаною статтею. Чинивник, який 11 червня 2011 р. вдарив телерепортера, а також погрожував іншим журналістам пістолетом, супроводжуючи свою лайку стріляниною в повітря, був визнаний винним, проте до нього була застосована амністія. Загалом вже саме доведення до суду таких справ, а тим більше винесення справедливого обвинувального вироку – радше виняток, ніж правило.

І, врешті, наголосимо й на такому: з огляду на слабку дієвість медіа-законодавства у нас так і не стали звичними прецеденти, які б сприймалися масовою свідомістю як норми поведінки щодо ЗМІ. Українське суспільство ще не призвичаїлося до того, що представник ЗМІ перебуває під захистом закону і перешкоджання його діяльності може передбачати кримінальну відповідальність.

Висновок. Тож з огляду на проведений аналіз медіабезпеки в світлі ст. 171 помічаємо цілий ряд проблемних моментів. Окремі медіа-законодавчі норми в контексті новітніх інформаційних тенденцій (фрілансство, блогерство, громадянська журналістика, Інтернет-журналістика) вже не відповідають журналістським реаліям, потребуючи коригування. Зокрема, вважаємо, спеціального роз'яснення для правоохоронців потребує не лише ст. 171 КК України, а й Закони «Про друковані ЗМІ (пресу) в Україні», «Про інформацію». Вимагає ретельного правового врегулювання статус фрілансерів, блогерів, журналістів он-лайн видань. Мас-медіа мають надавати якнайбільшій публічності випадкам тиску на журналістів та добиватися ретельного розслідування усіх порушень їхніх прав, незалежно від того, чи є журналіст штатним працівником зареєстрованого ЗМІ. Варто створювати прецеденти, які формуватимуть думку про те, що порушення проти журналіста є злочином, адже це порушення проти свободи слова. Слід активно моніторити ситуацію щодо дієвості ст. 171 КК України. Важливо не стільки домагатися прийняття нових декларативних законів, а примусити діяти ті, які вже існують. Відповідно й для самих журналістів не завадять тренінги з медіабезпеки за 171 ст., оскільки це удосконалило б навички відстоювання ними своїх прав. Загалом дієве інформаційне законодавство є правовим фундаментом побудови розвинутого інформаційного суспільства, яке відповідатиме стандартам міжнародного права, законодавству ЄС та Ради Європи, тож досягнення цього має стати пріоритетним як для самих журналістів, так і для медіа-дослідників.

У перспективі подальшого дослідження цієї теми, як і інших, що стосуються медіа-законодавства, допомагатимуть усвідомленню проблеми, вирішенню спірних моментів, їх коригуванню щодо правового трактування та проведенню кращого правозахисту працівників ЗМІ, а загалом – сприятимуть більшій медіабезпеці.

Список літератури

1. Звіт тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування випадків цензури у засобах масової інформації, тиску на свободу слова в Україні та перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.poryad.com/?p=11317>
2. Кримінальний кодекс України. – Ст. 171, Ст. 296.
3. Оскарження відмови в порушенні кримінальної справи за ст. 171 КК України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://h.ua/story/265592/>

4. Правовий самозахист журналістів. Практичний посібник з юридичного захисту працівників ЗМІ в Україні. – К.: Геопринт, 2003. – 106 с.
5. Приступенко Т.О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації : навч. посіб. / Т.О. Приступенко. – К.: Знання, 2011. – 351 с.
6. Романюк О.М. Заручники інформації: Посібник з безпеки українських журналістів / О.М. Романюк. – К.: Такі справи, 2007. – 167 с.
7. Стенограма засідання Міжвідомчої робочої групи з аналізу стану додержання законодавства про свободу слова та захист прав журналістів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/23356.html>
8. Українських журналістів тепер б'ють частіше [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24400141.html>

Василик Любовь. Медиабезопасность в свете ст. 171 Уголовного кодекса Украины: дискуссионные аспекты. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 4. Часть 1. 114-119.

В статье анализируется действенность указанной статьи в украинском информационном пространстве, обобщаются случаи ее правоприменения, делаются выводы относительно уровня медиабезопасности, высказываются предложения по решению проблемы.

Ключевые слова: медиа-право, медиабезопасность, криминальная / административная ответственность, правоведение.

Vasylyk Lybov. Media security in light of Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine: debatable aspects. // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 4. Part 1. – P. 114-119.

This article analyzes the effectiveness of the said article in the Ukrainian information space, summarizes the cases of law enforcement, conclusions about the level media security, their position on the problem.

Key words: media law, media security, criminal/administrative responsibility, justice administration.

Поступила до редакції 24.09.2012 р.